

דידיה אריבון. שיבה לריימס. בתרגום מיכל בן נפתלי. עם עובד. 2019. 223 עמודים

תאיר קרזי־פרסלר*

שיבה לריימס, ספרו של הסוציולוג הצרפתי דידיה אריבון, מספר את סיפורו כבן למשפחה ממעמד הפועלים שהתקבל לחוגים האינטלקטואליים בפריז. המחיר ששילם אריבון על התקבלותו היה התנתקות מוחלטת מעברו וממשפחתו. בספר, לאחר שלושים שנה מעזיבתו את ריימס, העיר שבה גדל (עיירת פועלים קתדרלית ומרכז לייצור שמפניה בצפון מזרח צרפת), הוא שב אליה בעקבות מות אביו שאותו הוא מתעב.

אריבון מגיע ממשפחה של עוזרות בית, עובדות ועובדי מפעלים, קצבים, כורים ומנקי חלונות. בעולם הברוטלי שממנו ביקש לברוח, מרבית בנות ובני משפחתו סיימו ללמוד כשהיו בני 14 והחלו לעבוד בעבודות כפיים, ילדו ילדים בגיל צעיר, חוו עוני עמוק שהשתקף גם בגופם. רבים מהם שתו, סבלו מחרדה ודיכאון, הפכו אלימים והומופוביים. עם הגעתו לפריז הוא ממציא עצמו מחדש כהומו אינטלקטואל ובתוך כך מבין כי בהיעשותו כן, עליו להתכחש למקורות המעמדיים שלו. מרבית חייו אמנם עסק בהעמקה ובניסיונות פיענוח של זהותו המינית, אך הוא מעיד על עצמו כי התחמק מלעסוק במקורות המעמדיים שלה ("גזר דין מעמדי וגזר דין מיני. אני נושא בתוכי את חותם שניהם. אך מפני שהיו שרויים בעימות ברגע מסוים בחיי, היה עלי לעצב את עצמי על ידי שיסויו של האחד באחר"; עמ' 205). בשיבה לריימס, לאחר מות אביו, אריבון מתעמת לראשונה בחייו עם המשמעויות הכרוכות בהיותו הומו בן למעמד הפועלים. המסע שלו חזרה אל בית ילדותו מלווה בניחות ביקורת, פוליטי, פילוסופי וסוציולוגי של החברה שממנה הוא בא ושל המילייה שאליו ביקש להתקבל בהמשך חייו.

הזדהיתי עם חוויות המסע של אריבון כסוציולוגית וכמי שעוסקת בלי הרף בשאלות סביב הזהות האתנו-מעמדית שלה, ביחס למרחב שבו גדלתי וביחס למרחב האקדמי-האינטלקטואלי שאליו אני מבקשת להשתייך בבגרותי. נעתי יחד עם אריבון באופן מדומיין במסעו בין מחוזות ילדותו בריימס ובין בגרותו בפריז. נעתי איתו בין מרחבים ממשיים שרבים חווים גם היום כמנוגדים, בין תרבויות ואידאולוגיות מעמדיות הטבועות במרחבים, נעתי עם אריבון בין נתיבים מקבילים שהופנמו אצל רבות מאיתנו כבלתי ניתנים לגישור, בין עולם של ארציות, עמל ואנאלפביתיות ובין עולם אינטלקטואלי שנתפס כנעלה וכמופשט, גדוש במילים, שבו אני תופסת את עצמי לא פעם כמתחזה. נעתי עם אריבון בין עולם המתואר כאלים וברוטלי, מיוזגיני והומופובי ובין עולם המצהיר על נאורות ופרוגרסיביזם פוליטי, מינית ומגדרית.

כפילוסוף וסוציולוג צרפתי המושפע מסארטר, ולהבדיל – מפוקו ובורדייה, אריבון עוסק כל הזמן בכוח. וכמי שעוסק בכוח ומודע היטב למנגנונים האמביוולנטיים שלו ולמחירים שהוא גובה, הוא מעיד על עצמו כי פוליטית היה תמיד בצד של העובדים, לכאורה בצד של בני משפחתו, אך בו בזמן שנא להיות חלק מעולמם:

* ד"ר תאיר קרזי־פרסלר, עמיתת פוסט־דוקטורט, המחלקה לניהול ולכלכלה, האוניברסיטה הפתוחה

מדוע לא לנסות לקבל את מי שאני? מדוע ההתרועעות עם עולם בורגני או זעיר-בורגני הובילה אותי להתכחש למשפחתי ולהתבייש בה עד כדי כך? מדוע הפנמתי בכל מאודי את ההיררכיות של העולם החברתי, בשעה שאני טוען להיאבק בהן באופן אינטלקטואלי ופוליטי? (עמ' 65)

שנאתי את מעמד הפועלים שבתוכו הייתי שרוי, את הסביבה הפועלית שהגבילה את אופקיי. ההתעניינות במרקס, בסארטר, הייתה עבורי אמצעי להיחלץ מהעולם הזה, מעולמם של הוריי, שדמיינתי לי כמובן שאני מפוכח מהם ביחס לחייהם שלהם. (עמ' 81)

בתיעוד מסע השיבה שלו יצר אריבון ממואר פילוסופי-סוציולוגי סוחף, המלמד על ההשלכות והמחירים הכרוכים ב"היעשות" אינטלקטואלית. הוא עוסק בהיעשות, ולא בהיותו אינטלקטואל שהגיע ממעמד הפועלים. לתפיסתי, השימוש בהיעשות (כפרקטיקה המפרקת סדר) מכון כאן מפני שיש בה מרכיבי סובייקט דינמיים שאינם מרפים מן העבר וקושרים אותו להווה. כואב לבחון את מרכיבי הסובייקט הללו ויש בהם מרכיבים אָפקטיביים כמעט אפלים. במרכיבים אָפקטיביים הכוונה היא לתחושות סנסואליות, כגון גועל, חרדה, זעם ובושה או גאווה, התרגשות וביטחון. ההיעשות האינטלקטואלית מתכוננת אפוא בתוך אָפקטיים המשוקעים בגופו של אריבון ואינם מרפים ממנו גם בבגרותו. בשיבה לעברו ובמקומו בהווה הוא חש בושה, טינה, משטמה, הכחשה, חרטה, התחזות, תלישות, אשמה וחרטה. האָפקטיים הללו מלווים את כינונו כסובייקט פוליטי חסר מנוחה, ללא בית, שנע כל הזמן בין עולמות ומרחבים משום שחינכו אותו להבין עוד מינקותו כי אי-אפשר לחבר ביניהם. התנועה המפותלת של אריבון בין המרחבים והבושה, הזעם והחרטה שמתכוננים עם השיבה לריימס מדגימים כיצד גם הביקורתיים והידענים ביותר נתונים לפעולתם של משטרי כוח וסובייקטיפקציה, בעלי אפקט פנטום – מעין שליטה סימבולית האוחזת באריבון, שמצויה בכל מקום ובשום מקום, במונחיו של בורדייה.

לפי דלז וגואטרי (Deleuze & Guattari, 1988), ההיעשות כוללת ניכוס מחדש של מרכיבי סובייקט דכאניים. כחוקרת פנומנולוגיה של כוח מעניינת אותי במיוחד ההתייחסות לכוח ולהתנגדות כפעולות סובייקטיביות ברמת המיקרו, ברמת היומיום, לאו דווקא במונחים דיכטומיים של חתרנות ושעתוק מבני אי-שוויון. כלומר, הפעולות שמעניינות אותי במיוחד אינן פעולות חתירה תחת מבנה רחב ולא דווקא שכפול פשוט שלו, אלא פעולות קטנות, מקומיות, שמשנות ולו במעט את זרימת הכוח החברתי. במילותיו של אריבון, בפרקטיקות היומיום יש חזרה כפויה אחורה ויש פרימה או חצייה של גבולות מסוימים:

המשפט של סארטר מכריע עבורי: "מה שחשוב אינו מה שאנשים עושים מאיתנו, אלא מה שאנו עצמנו עושים ממה שהם עושים מאיתנו". הוא היה עד מהרה לעקרון הקיום שלי. עיקרון של סיגוף: עבודה עצמית על העצמי. המשפט הזה חל על דרך הסתירה, הן על המרחב המיני והן על המרחב החברתי: במקרה הראשון, כשניכסתי ותבעתי את ההווה המינית הפגועה שלי; במקרה השני, כשעקרת את עצמי ממוצאי החברתי, יכולתי לומר: מצד אחד, כשהפכתי למי שאני, ומצד אחר, כשדחיתי את מה שהייתי אמור להיות. (עמ' 205)

ואם כך, לתפיסתי אחת השאלות המעניינות שעולות בממזאר נוגעת להיעשות האינטלקטואלית שמבקשת לחבר בין כאבי פנטום של תלישות, התחזות ואנאלפכיתיות הטבועים בגוף ובין פרוגרסיביות אידאולוגית ונאורות: מה היעשות כזאת יכולה לעשות למבנה הכוח המיני, המגדרי והמעמדי?

מרכיב נוסף שאני מאוד מתעניינת בו במחקרי האישי, ואשר עלה בצורה מרתקת בממזאר, הוא פיענוח פרקטיקות סימבוליות של אנשים המבקשים לתבוע לעצמם ערך או תחושת עליונות, דרך עבודת גבול סימבולית מול מי שממוקמים נמוך או גבוה מהם בהיררכיה החברתית. לא מעט קבוצות חברתיות מודרות שסובלות מסטיגמטיזציה מבינות כי אחד המשאבים שנותרו בידיהן כדי לייצר תחושת עצמיות, כבוד סגולי (dignity), הכרה וערך טמון בהפחתת ערכם של אחרים, למשל באמצעות סימון גבולות סימבוליים:

בני משפחתי השתמשו ללא הרף במילות גנאי ועלבון כלפי עובדים שהגיעו לבדם מצפון אפריקה [...] המילים הפוגעניות האלה יכלו לצוץ בכל רגע, וכל אימת שהופיעו, הודגשו בדרך שהעצימה את העוונות החריפה שביטאו: "בני דודים", "ערבובים" "ערסים" ... "אצלם זה לא כמו בארץ שלנו". (עמ' 133-134)

סימון הגבולות הללו והצורך להיבחן באמצעותם מקבל ביטוי גם בשינוי דפוסי הצבעה של מעמד הפועלים, במעבר שאותו אריבון מתאר בחלקים שונים בממזאר מהצבעה למפלגות קומוניסטיות בשנות השמונים והתשעים להצבעה לימין הקיצוני של מארין לה-פן:

אני משוכנע שיש לפרש את ההצעה עבור "החזית הלאומית", לפחות בחלקה, כמפלט אחרון של החוגים העממיים להגן על זהותם הקולקטיבית, ועל כל פנים להגן על כבודם שבעיניהם ממשיך להירמס, אפילו על ידי אלו שבעבר ייצגו אותם והגנו עליהם. כבוד הוא רגש שברירי ולא בטוח בעצמו: הוא זקוק לאותות ולאישורים. (עמ' 120)

במילים פשוטות יותר, כמו בתהליכים החברתיים המתרחשים בלא מעט מדינות אחרות בעולם כיום, אריבון טוען כי השמאל נטש את מעמד הפועלים, ולמעשה אחרי 1968 נמחק הדיבור המעמדי מהשיח של השמאל בצרפת. מעמד הפועלים הלבן בצרפת חש נבגד בידי האליטות השמאלניות הבורגניות, שהחלו לעסוק באידאולוגיות ניאוליברליות ובשוויון גלובלי. מעמד הפועלים חש ברובו כי הן מתעלמות ממנו, מצרכיו וממה שנאלץ לספוג ביומיום, והימין או הימין הקיצוני בצרפת הם שהצליחו למשוך מצביעים ולהעניק להם בית. על אף ההבדל התרבותי והדמוגרפי בין צרפת לישראל, ההסברים שאריבון נותן בספרו יכולים אולי לשפוך מעט אור ולהסביר חלק מדפוסי ההצבעה הנוכחיים בחברה הישראלית. אפשר למצוא בספר הזה מענה כמעט לכל הקטגוריות הרווחות בניתוח סוציולוגי ביקורתי: מגדר, מעמד, מיניות וההצטלבויות ביניהם, התהוות של אידאולוגיות אזרחיות-פוליטיות, מוביליות, הביטוס, הון סימבולי והון תרבותי, כוח ואלומות סימבוליות, אינטרפלציה, בושח מינית ומגדרית ועוד. בעיניי, יש ערך רב בשימוש בספרו של אריבון בקורסי מבוא ובקורסים מתקדמים בסוציולוגיה, דווקא בחלקיו החפים מניתוח תיאורטי, שכן אלו החלקים החזקים והסוחפים ביותר בממזאר. החוויות האישיות של אריבון

והסיפורים החיים שהוא מעלה פותחים צוהר אתנוגרפי לסוציולוגיה של חיי היומיום, המתגבשת לבסוף לכדי תובנות מופשטות ורחבות הרבה יותר מסיפורו האישי, ודרכן אנחנו למדות ולמדים כיצד מתהווה סובייקטיביות פוליטית, מעמדית ומינית בחברה לא שוויונית.

מקורות

Deleuze, Gilles, & Felix Guattari. (1988). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (Vol. 2; Brian Massumi, Trans.). Athlone.